

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ВАРЕ ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК: 159.9+ 159.923.2

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор **Велитченко Леонід Кирилович**, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», професор кафедри теорії та методики практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент **Шандрук Сергій Костянтинович**, Тернопільський національний економічний університет, професор кафедри психології та соціальної роботи;

кандидат психологічних наук, доцент **Фурман Анатолій Анатолійович**, Одеський національний політехнічний університет, доцент кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту.

Захист дисертації відбудеться «07» квітня 2017 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «06» березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження визначається значущістю смисложиттєвих орієнтацій для суспільного та особистісного буття людини, формування яких потребує теоретично виважених рекомендацій щодо організації професійно-діяльнісного та соціально-комунікативного середовища, необхідних індивідові для створення власної конструктивної моделі соціумної та професійної активності. Актуальність дослідження полягає також і у тому, що визначення чинників та умов розвитку смисложиттєвої сфери особистості студента у процесі здобуття професії може стати у нагоді при подальшій розробці загальної теорії особистості, в якій мають бути враховані суперечності між визнанням важливості модернізації системи підготовки студентів та можливостями її реалізації, професійними вимогами, що пред'являються до студента, і соціально-професійними перспективами, які надаються йому у наступній професіоналізації тощо. У цілому, актуальність дослідження визначається його значущістю як для раціональної системи навчання студентів професії психолога, так і для теоретичної розробки проблеми суб'єктних детермінант активності людини.

У сучасній вітчизняній науці інтерес дослідників звернений до різних аспектів: професійної діяльності суб'єкта (Г. О. Балл, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.); психологічного змісту, форм і методів підготовки фахівців соціономічних професій (І. В. Бужина, Ж. П. Вірна, Т. В. Дегтяренко, М. Й. Казанжи, Ю. Б. Максименко, А. В. Массанов, М. І. Томчук та ін.); професійної підготовки психологів (Ж. П. Вірна, А. В. Долинська, О. П. Саннікова, Н. І. Пов'якель, О. Я. Чебикін, С. К. Шандрук та ін.); динаміки смислово-ціннісної сфери психолога (Н. О. Антонова, Т. А. Вілюжаніна, Н. І. Іванцев, Т. А. Кадикова, А. А. Фурман та ін.); вузівського етапу в процесі розвитку особистості (Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, Н. І. Іванцев, Н. О. Коваль, С. Д. Максименко та ін.). Розробляється проблематика смислу життя і смисложиттєвих орієнтацій (І. В. Абакумова, О. О. Бодальов, Н. Л. Бикова, Ж. П. Вірна, Х. М. Дмитерко-Карабін, В. Е. Чудновський та ін.), смисложиттєвих орієнтацій особистості (Л. І. Божович, Т. А. Вілюжаніна, Д. О. Леонтьєв, А. В. Серій, І. В. Ульянова, М. С. Яницький та ін.). Взаємозв'язок смисложиттєвої проблематики і професійної діяльності розглядається в дослідженнях А. А. Алімова, О. О. Бодальова, Т. А. Вілюжаніної, Х. М. Дмитерко-Карабін, Д. М. Завалішиної, О. В. Мартинової, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. Е. Чудновського, М. С. Яницького.

В основу судження про те, що розвиток смислової сфери і смисложиттєвих орієнтацій є тривалим процесом з притаманною йому складною взаємодією загальнолюдських, соціальних, професійних та індивідуальних цінностей, покладено дані про: а) важливість осмислення власного життя (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Божович, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.); б) мотивацію навчально-професійної діяльності (О. О. Бодальов, Л. І. Божович); в) роль емоційно-вольової складової у формуванні та розвитку смисложиттєвих орієнтацій (Б. Г. Ананьєв,

Б. Г. Додонов, О. М. Леонт'єв та ін.); г) цінності і ціннісні відносини (Б. С. Братусь, В. М. М'ясищев, В. О. Ядов та ін.); д) самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.).

Оскільки розвиток смислової сфери є процесом, пов'язаним із віковими властивостями суб'єкта, умовами його життєдіяльності, розвитком особистості, професійним становленням, потребами, інтересами тощо, остільки при підготовці майбутнього фахівця особливого значення набуває врахування природи смисложиттєвих орієнтацій, які зводяться до взаємовідносин між людьми, напрямів самореалізації, системи цінностей та їх конкретизації у життєвих планах та стратегіях.

Усе зазначене зумовило вибір та формулювання теми дослідження «Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової програми кафедри теорії та методики практичної психології «Теоретичні та методологічні основи становлення особистості психолога у системі фахової підготовки» (номер держреєстрації № 0109U000192), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Тему дисертації затверджено вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 28 листопада 2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23 грудня 2014 р.).

Мета дослідження: теоретико-емпіричне визначення психологічних атрибутів у формуванні смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу наукових джерел з метою розробки теоретичної моделі дослідження розкрити змістовні складові понять «смисложиттєві орієнтації», «смысл», «особистісний смысл».

2. Визначити психологічний зміст та основні компоненти смисложиттєвих орієнтацій особистості майбутніх психологів.

3. Розробити програму емпіричного дослідження, підібрати комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення особливостей формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

4. Емпірично визначити та охарактеризувати ключові чинники, що зумовлюють специфіку формування смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів.

5. Розробити та апробувати програму формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження – смисложиттєві орієнтації студентів-психологів.

Предмет дослідження – особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

Теоретико-методологічні засади дослідження: принципи структурно-функціонального підходу (О. Г. Асмолов, О. З. Басіна, Б. С. Братусь, В. К. Вілюнас, Д. О. Леонт'єв, О. М. Леонт'єв, Є. В. Субботський та ін.);

положення про смислову структуру свідомості (Г. О. Балл, Л. К. Велитченко, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, О. Р. Лурія, Н. В. Чепелева та ін.); дані про ціннісно-смислову сферу особистості (М. Й. Боришевський, Б. С. Братусь, О. Г. Здравомислов, М. Рокич, В. Франкл); положення теорії професійного становлення особистості (Ж. П. Вірна, Р. В. Каламаж, Є. О. Клімов, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка); концепції смислу життя (О. Ф. Лосєв, Д. О. Леонтьєв, Є. М. Трубецької, С. Л. Франк, В. Франкл та ін.) та смисложиттєвих орієнтацій (Д. О. Леонтьєв, В. Е. Чудновський), психології вчинку (В. А. Роменець), проблеми духовності особистості (М. Й. Боришевський), аксіогенезу, акмеології і життєвого шляху особистості (З. С. Карпенко, Т. М. Титаренко, Л. Е. Орбан-Лембрик), психологічного благополуччя (В. П. Казміренко).

В основу конструювання структурно-динамічної моделі смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів були покладені принципи: розвитку (Л. І. Анциферова, В. Г. Асєєв, Е. Еріксон, С. Д. Максименко), детермінізму (О. М. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн), активності (Б. Г. Ананьєв, М. О. Бернштейн, В. М. М'ясищев, А. В. Петровський), єдності свідомості та діяльності (О. М. Леонтьєв, В. А. Петровський, С. Л. Рубінштейн), системності (О. О. Богданов, Б. Ф. Ломов, Г. Саймон).

Гіпотеза дослідження. Смисложиттєві орієнтації студентів-психологів формуються за умов оптимальної взаємовідповідності об'єктивної реальності освітнього середовища у вищому навчальному закладі, що навчає психологічному фаху та смислової реальності суб'єкта навчання. Об'єктивна реальність освітнього середовища є похідною від сукупності соціальних, культуральних, дидактичних обставин, що спрямовані на формування професійної спрямованості, прагнення до досягнень у навчально-професійній діяльності, осмисленості мети, процесу, результативності, а також інтеральної локалізації контролю. Смислова реальність суб'єкта навчання відтворюється у таких явищах, як: ставлення, спрямованість, мотивація, термінальні, інструментальні і життєві цінності, локус контролю, емпатія, рефлексивність, життєва мета і цінності, мета, планування, самопрограмування. При відсутності взаємовідповідності між ними можливе «формувальне» тренінгове втручання для досягнення збалансованості внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (соціумних) передумов із використанням механізмів професійного цілеутворення, актуалізації смисложиттєвих орієнтацій, рефлексії.

Методи дослідження: для досягнення мети та виконання завдань дослідження у дисертаційній роботі використовувались: теоретичні (метод системного аналізу наукових підходів і концепцій, наявних у психології та суміжних наукових дисциплінах) та емпіричні методи: (опитування, бесіда, спостереження, тестування). Математико-статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows. Зокрема, застосовувались методи кількісного (кореляційний, t-критерій Ст'юдента) та якісного аналізу даних (метод «асів», «профілів»).

До психодіагностичного комплексу увійшли такі стандартизовані психодіагностичні методики: «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО)

(Д. О. Леонт'єв); анкета «Загальна емоційна спрямованість» (Б. Г. Додонов); «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч); «Життєві цінності» (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушина); «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) (Є. Ф. Бажин, Є. А. Голинкіна, О. М. Еткінд); «Методика визначення рівня розвитку рефлексивності» (А. В. Карпова); «Опитувальник для діагностики здатності до емпатії» (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн); «Методика дослідження самовідношення (МДС)» (С. Р. Пантілєєв); «Методика вивчення мотивації навчання у вузі» (Т. І. Ільїна); «Опитувальник професійної мотивації психологів» (А. В. Мікляєва, П. В. Румянцева, О. С. Тужикова, І. А. Тупіцина); «Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю» (Л. В. Міщенко).

В емпіричному дослідженні протягом 2013-2016 років брали участь 328 студентів психологічних факультетів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

Вперше на основі принципів розвитку, детермінізму, активності, єдності свідомості та діяльності, системності обґрунтована і розроблена діалектична концепція формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів; *аргументовано* доцільність вивчення смисложиттєвих орієнтацій в особистісно-діяльнісній парадигмі; показано, що смисложиттєві орієнтації є функцією самовизначення особистості та становлення її як суб'єкта діяльності;

розроблено теоретичні моделі щодо формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів (діахронічна, професіоналізаційна) та основні критерії суб'єктивної регулятивної системи життєдіяльності особистості (рівень сформованості та зрілості смисложиттєвої сфери особистості);

з'ясовано особливості впливу різнопланових психологічних явищ на формування смисложиттєвих орієнтацій, а також функціональних систем, які забезпечують їх розвиток (мотиваційно-ціннісні, когнітивно-рефлексивні, поведінково-діяльнісні складові смисложиттєвих конструктів).

Поглиблено розуміння смисложиттєвих орієнтацій як складного явища, приналежного до проблематики психології особистості, свідомості, діяльності, а також до завдань навчання (зміст, методи, технології); *обґрунтовано* положення про смисложиттєві орієнтації як аксіологічне явище у структурі індивідуальної свідомості та аргументовано можливість визначення його шляхом звернення до суб'єктних ознак суб'єкта фахової діяльності;

Набули подальшого розвитку теоретичні уявлення про діяльність і особистість студентів-психологів.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та впровадженні у професійну підготовку майбутніх психологів програми формування смисложиттєвих орієнтацій. Теоретичні та емпіричні результати вивчення психології смисложиттєвих орієнтацій увійшли до лекційних і практичних занять з вікової та педагогічної психології для студентів-психологів.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт впровадження

№ 1-7/577 від 15.09.2016 р.), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт впровадження № 462/21 від 17.03.2016 р.) та в Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (акт впровадження № 284а від 31.05.2016 р.).

Вірогідність і надійність отриманих результатів забезпечується методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; валідністю та адекватністю психодіагностичного інструментарію поставленій меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження; репрезентативністю вибірки; використанням сучасних математичних і статистичних процедур для обробки і аналізу отриманих результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті» (Харків, 2016); «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху» (Одеса, 2016); «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2016); «Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук» (Польща, м. Кельце, 2016); «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2016); на III Всеукраїнському конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2015); на засіданнях кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2013 – 2016 рр.) та на засіданні наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2016).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 16 публікаціях, з них: 8 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав і у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 4 статті у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел, що налічує 261 найменування, з них 16 іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, основний зміст викладено на 170 сторінках. Робота містить 32 таблиці, 29 рисунків та 3 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та методики дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про апробацію результатів проведеного дослідження і публікації за темою дисертації.

У **першому розділі** «Смисл як системотвірна основа активності суб'єкта» висвітлено основні напрямки вивчення проблеми формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів; вказано на особливості формування смисложиттєвих орієнтацій в особистісно-діяльній парадигмі; уточнено змістовні складові понять «смисл», «особистісний смисл», «смисложиттєві

орієнтації»; визначено структурні компоненти смисложиттєвих орієнтацій, наведено теоретичну модель дослідження та модель формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

Смисл є однією з головних складових свідомості особистості (О. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн). Він пов'язує її значення з реальністю життя, приєднуючи поняття, значення, мотиви, вміння, дії та вчинки, соціальні норми, ролі, ідеали і цінності, усвідомлювані як «значення-для-мене». Будучи продуктом внутрішньої активності свідомості – рефлексії, він характеризує спрямованість суб'єкта життєдіяльності, і проявляється у свідомості як почуття, інтерес, емоція, значення, переживання. Особистісний смисл є одиницею свідомості, яка визначає оптимальне співвідношення об'єктивного з суб'єктивним в житті індивіда в системі індивідуальних і соціальних позицій (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв).

Спільними ознаками понять «смисл життя» та «смисложиттєві орієнтації» є цінності, цілі, життєві цілі. Головним регулятивом життєдіяльності упродовж життєвого шляху у цілому та його певних відрізків, зокрема, є система цінностей, яка визнається особою в якості екзистенційного орієнтиру при виборі життєвих цілей. Способом (механізмом) здійснення смислу життя у життєдіяльності є життєвий стиль (К. О. Абульханова-Славська, З. С. Карпенко, Л. Е. Орбан-Лембрик, Т. М. Титаренко), а способом здійснення смисложиттєвих орієнтацій – життєві плани та стратегії.

Співвідношення понять «смисл життя» та «смисложиттєві орієнтації» полягає у твердженні про їх системне підпорядкування при розгляді їхнього змісту (смисложиттєві орієнтації є окремим випадком смислу життя) та сфери прояву (життєві відносини є окремим випадком поведінки). Смисл життя є більш загальним поняттям відносно поняття «смисложиттєві орієнтації». Життєві плани та стратегії за певних обставин можуть розглядатись як конкретизоване «наповнення» життєвого стилю, хоча за своїм змістом вони скоріше різнопорядкові, ніж сполучені (О. О. Бодальов, Н. Л. Бикова, Г. О. Вайзер).

Індивідуальна сукупність смисложиттєвих орієнтацій особистості, яка структурує свідомість та інтегрує мотиваційно-ціннісну, когнітивно-рефлексивну, поведінково-діяльнісну складові смисложиттєвих конструктів, забезпечує відносно стійку спрямованість життєвого шляху.

Смисложиттєві орієнтації є вищим рівнем структурної організації системи особистісних смислів. Вони визначають загальне ставлення людини до навколишнього світу і самої себе, яке задає напрямок її поведінки і діяльності (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, А. В. Серий, І. В. Ульянова та ін.). Смисложиттєві орієнтації є: 1) складні психологічні утворення, спричинені життєвими взаємовідносинами між людьми; 2) чинники спрямованості особистості до самореалізації; 3) наслідок (підсумок) визначення життєвих цілей згідно з певною системою цінностей, пов'язаних із ідеєю самореалізації, яка конкретизується у життєвих планах та стратегіях.

Зміст поняття «смысловиттєві орієнтації» (К. О. Абульханова-Славська, Б. С. Братусь, Х. М. Дмитерко-Карабін, О. М. Леонтьєв) утворюють ознаки, які належать до понять «цінності» (А. Маслоу, Г. Олпорт), «ідеали» (І. О. Мартинюк), «вищі цілі» (З. С. Карпенко), «кінцеві цілі» (Л. В. Сохань), «життєвий світ» (Т. М. Титаренко), «ціннісні орієнтації» (М. Й. Боришевський).

До смысловиттєвих орієнтацій як цілісної багаторівневої психологічної системи свідомих і вибіркового зв'язків належать такі структурні компоненти, як: а) осмысленість життя; б) емоційна насиченість життя (процес); в) визначеність майбутнього (мета); г) задоволеність самореалізацією (результат); д) віра в керованість життя (локус контролю-Життя); е) здатність керувати подіями власного життя або локус контролю-Я.

Смысловиттєві орієнтації є основною складовою суб'єктивної регулятивної системи життєдіяльності особистості. Завдяки осмысленості психічної активності, суб'єкту відкривається предметна картина, пов'язаних в систему елементів. Смысли середовища впливають на формування смыслів і цінностей особистості. У нашому випадку смыслами середовища є перелік бажаних психологічних характеристик, наявність яких сприяє успішному виконанню професійної діяльності психолога.

У контексті даного дослідження формування розглядається як цілеспрямований вплив умов навчання у ВНЗ (соціальне, інформаційне, міжособистісне середовище) на розвиток смысловиттєвих орієнтацій майбутніх психологів.

Формування смысловиттєвих орієнтацій в освітньому процесі вищої школи відбувається у взаємодії студентів із соціально-освітнім середовищем відповідно до етапів: а) усвідомлення і актуалізації об'єктивних і суб'єктивних цінностей; б) розвитку і стабілізації індивідуальних цінностей; в) ідентифікації з особистісними та професійними цінностями еталонної професійної групи; г) визначення і реалізації суб'єктом ціннісно-смыслові перспективи; д) активності у професіоналізації і освітній діяльності.

На наш погляд, процес формування смысловиттєвих орієнтацій студентів-психологів у ході професіоналізації здійснюється, з одного боку, при сформованості індивідуальних (суб'єктивних) чинників, а з іншого – при орієнтуванні на об'єктивні фактори. Перші явища належать до особистісних, індивідуальних цінностей (термінальні, інструментальні і життєві цінності, локус контролю, самоставлення, мотивація, емоційна та професійна спрямованість, емпатія, рефлексивність, життєва мета, планування); другі – до цінностей середовища (вимоги, норми та еталони, що містять професіограма, психограма, стандарти вищої професійної освіти); освітні цінності, професійно-важливі якості (професійні цінності, образ професіонала, громадські моделі професій в описах кар'єри, портрети ідеальних фахівців в конкретній професійній галузі); якість умов навчально-професійної діяльності у ВНЗ (предметне, предметно-знакове, соціальне середовище).

Вищесказане можна представити у вигляді схеми (див. рис. 1).

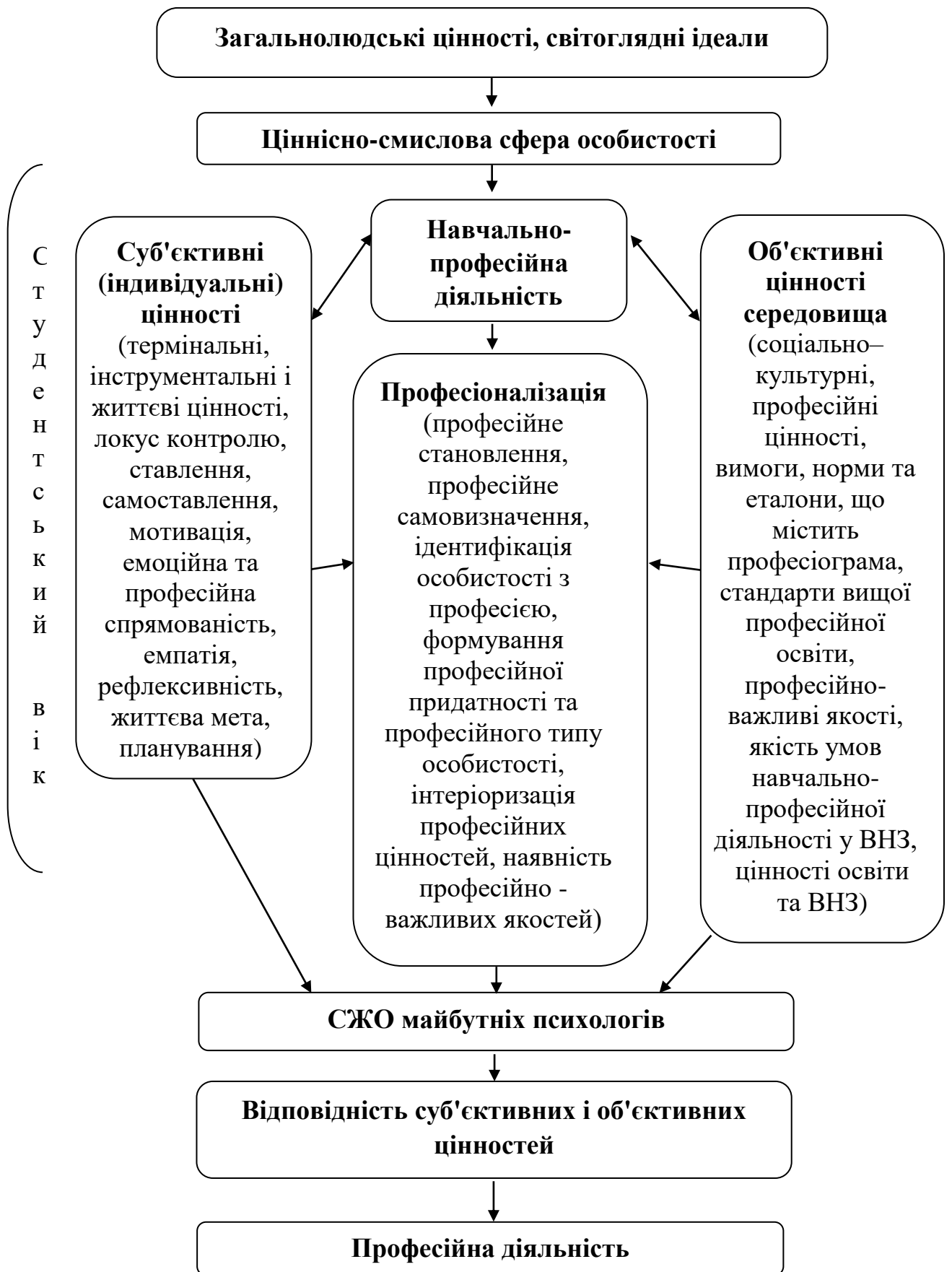

Рис. 1. Схема формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів у процесі професіоналізації в період навчання в ВНЗ.

Аргументовано, що смисложиттєві орієнтації є утвореннями, які мають соціально-психологічну генезу, пов'язані з показниками суб'єктивних смисложиттєвих цінностей, а також із показниками об'єктивних цінностей середовища, визначальними у формуванні аксіосфери студентів-психологів у процесі професійної підготовки.

У **другому розділі** «Змістові аспекти смисложиттєвих орієнтацій» висвітлено етапи емпіричного вивчення формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів; обґрунтовано вибірку емпіричного дослідження; визначено комплекс методів, методик та процедур, спрямованих на діагностику показників смисложиттєвих орієнтацій та показниками, які презентують суб'єктивні та об'єктивні смисложиттєві цінності студентів-психологів.

Експериментальне дослідження формування смисложиттєвих орієнтацій у майбутніх психологів проводилось упродовж 2013-2016 років зі студентами 1, 2, 3, 4-5 курсів (328 осіб) психологічних факультетів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Вибір студентського віку для дослідження особливостей формування смисложиттєвих орієнтацій був обумовлений низкою факторів: студентський вік, який розглядається як особлива стадія соціалізації індивіда, є особливим періодом для розвитку та стабілізації: цінностей, професійних, громадянських, світоглядних поглядів; професійних здібностей та творчого потенціалу; інтелекту в цілому і рис характеру майбутнього фахівця; індивідуальної системи смисложиттєвих орієнтацій.

Програма та етапи (підготовчий, діагностичний, аналітико-інтерпретаційний) емпіричного дослідження ґрунтуються на відповідному аналізі теоретичних джерел. *Підготовчий* етап полягав у: розробці схеми дослідження, обґрунтуванні досліджуваної вибірки, створенні комплексу психодіагностичних та математично-статистичних методів. На *діагностичному* етапі здійснювалася безпосередня діагностика за визначеними показниками з метою виявлення характеру співвідношення показників смисложиттєвих орієнтацій із: а) властивостями особистості; б) показниками об'єктивних цінностей середовища; в) процедурою диференціально-психологічного аналізу одержаних результатів. На *аналітико-інтерпретаційному етапі* здійснювалася математико-статистична обробка результатів, їх інтерпретація та відповідний психологічний аналіз.

Критеріальні ознаки, діагностичні критерії та рівневі показники сформованості смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів, а також психологічні компоненти смисложиттєвих конструктів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-рефлексивний, поведінково-діяльнісний) сходять до дефініції поняття «смисложиттєві орієнтації».

У **третьому розділі** «Формування та особливі ознаки смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів» наданий математико-статистичний аналіз емпіричних даних: викладено результати пошуку взаємозв'язків між показниками смисложиттєвих орієнтацій та показниками, які презентують

суб'єктивні та об'єктивні смисложиттєві цінності студентів-психологів; схарактеризовано психологічні особливості майбутніх психологів з високим та низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій; розкрито основні чинники, що обумовлюють специфіку формування смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів; наведено психологічні особливості щодо формування смисложиттєвих орієнтацій; повідомлено про програму з формування смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів.

Кореляційний аналіз отриманих даних надав можливість встановити зв'язки між показниками смисложиттєвих орієнтацій й обраним спектром показників. Виявлено додатні та від'ємні значущі зв'язки (переважно на 1%) майже між усіма показниками смисложиттєвих орієнтацій і показниками життєвих цінностей, рефлексивності, рівнями здатності до емпатії, суб'єктивного контролю, самоствавлення, професійною мотивацією та задоволеності навчальною діяльністю.

Використання якісного аналізу (метод «асів» і «профілів») дозволило визначити психологічні характеристики майбутніх психологів з високим та низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО+ та СЖО-). До першої групи (СЖО+) увійшли досліджувані з високим рівнем загального показника смисложиттєвих орієнтацій (1 курс 22 особи, 2 курс 19 осіб, 3 курс 20 осіб, 4 та 5 курси 25 осіб). Другу групу (СЖО-) склали досліджувані з низьким рівнем загального показника смисложиттєвих орієнтацій (1 курс 22 особи; 2 курс 16 осіб; 3 курс 18 осіб; 4 та 5 курси 25 осіб). Відмінності між однойменними показниками профілів у цих групах за t-критерієм Ст'юдента є статистично значущими.

Встановлено, що особам з високим рівнем смисложиттєвих орієнтацій (СЖО+) притаманна схильність до проявів праксичних емоцій, що вказує на значущість для них переживань успіху в роботі. Найбільш важливими для них є термінальні цінності професійної самореалізації (цікава робота, життєва мудрість, продуктивне життя), а також такі інструментальні цінності, як освіченість, чуйність, терпимість, що свідчить про формування професійно орієнтованої системи цінностей. Цим особам притаманна виражена гуманістична спрямованість особистості, зорієнтована на професійну самоактуалізацію. Максимальні значення мають показники життєвих цінностей «розвиток себе», «духовне задоволення», «активні соціальні контакти» у сферах професійного життя, захоплення, освіти. Студентам властивий досить високий рівень рефлексивності, що вказує на схильність до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, з'ясовувати причини і наслідки своїх дій. Вони демонструють виражену здатність до емпатії, мають досить високий рівень суб'єктивного контролю за шкалою «виробничі відносини» і низький по відношенню до здоров'я і хвороби. Зорієнтовані на свій розвиток і просування в професійній сфері. Показник «самокерівництво» є домінуючим, найменш виражено значення показника «закритість». Таким майбутнім психологам властиво сприймати себе координаторами свого розвитку. Із мотивів навчання переважають мотиви «оволодіння професією» і «отримання знань». У осіб з високим рівнем смисложиттєвих орієнтацій провідним професійним мотивом є

«професійна допомога з орієнтацією на саморозвиток». Максимально вираженими показниками є «задоволеність обраною професією» і «задоволеність навчальним процесом», низькі значення показників «задоволеність виховним процесом». За наведеними даними, студентів задовольняють перспективи майбутньої професії, вони зацікавлені в отриманні знань. Майбутня спеціальність оцінюється їм як така, що сприяє саморозкриттю, само актуалізації. Навчальний процес сприймається як здатний забезпечувати освітні потреби студентів відповідно до їх інтересів і можливостей.

Визначені психологічні характеристики студентів-психологів групи (СЖО-). У студентів даної групи найбільший показник емоційної спрямованості мають глоричні емоції, найнижчі – комунікативні. Пріоритетними для них із термінальних цінностей є здоров'я, життєва мудрість, любов, а із інструментальних – вихованість, життєрадісність, широта поглядів, що на нашу думку, вказує на більшу «орієнтованість на себе». Майбутні психологи з низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій виявляють прагматичну спрямованість особистості. У них домінують такі життєві цінності, як «високе матеріальне становище», «активні соціальні контакти», «досягнення», «збереження власної індивідуальності». Найвищі значення мають показники «сфери сімейного життя». У майбутніх психологів виявлено середній рівень розвитку рефлексивності, що не може не впливати на осмислення сьогодення та майбутнього. Показники емпатії мають середній рівень. Стосовно сімейних відносин виявлено високий рівень інтернальності і низький – у сфері виробничих відносин. Студенти з низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій відповідально ставляться до міжособистісних відносин, подій у сімейному житті, але у виробничих відносинах схильні надавати важливого значення зовнішнім обставинам, а не власним діям. Діагностовано максимальні значення за показником «самовпевненість», а найменші – за показником «самозвинувачення», що свідчить про високу оцінку студентами свого потенціалу та багатства свого внутрішнього світу. Виявлено, однак, тенденцію до заперечення власної провини в конфліктних ситуаціях, перенесення відповідальності на оточуючих за усунення бар'єрів на шляху до досягнення мети, заперечення власних проблем. Провідними мотивами навчання у ВНЗ в групі студентів з низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій є «отримання знань» і «отримання диплома». Низькі значення показників за шкалою «оволодіння професією» означають, що таким людям дана спеціальність не приносить задоволення. Провідною є мотивація вирішення власних проблем, а низькі значення – «зовнішня мотивація професійної діяльності». Мотивація для вирішення професійних завдань пов'язана із прагненням вирішувати свої життєві складності, а не до надання професійної допомоги клієнта. Студенти-психологи з низьким рівнем смисложиттєвих орієнтацій задоволені своїм побутом, дозвіллям, здоров'ям, взаємовідносинами з однокурсниками, але їм складно налагодити взаємодію з викладачами і керівництвом. Ймовірно, у міру продовження навчання, ці студенти більше уваги приділяють не так навчально-

професійної діяльності, скільки сфері особистого життя – побуту, здоров'ю, дозвіллю, спілкування з однокурсниками.

З метою вивчення особливостей смисложиттєвих орієнтацій в контексті широкого кола властивостей особистості та об'єктивних цінностей середовища досліджувані були згруповані за рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (метод «асів» та «профілів»). Встановлено достовірні середньо групові відмінності за показниками смисложиттєвих орієнтацій, термінальних, інструментальних і життєвих цінностей, емоційної спрямованості, суб'єктивного контролю, рефлексивності, мотивів, самоствавлення, емпатії, професійної мотивації, задоволеністю навчальною діяльністю.

Доведено, що ступінь сформованості смисложиттєвих орієнтацій є фактором професійного становлення особистості майбутнього психолога. Виявлено пряму залежність між рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій та професійною самоактуалізацією. Так, у студентів з високим рівнем смисложиттєвих орієнтацій модель успішного професіонала приймається в якості мети і орієнтира власного розвитку. Несформована система смисложиттєвих орієнтацій негативно впливає на розвиток професійної мотивації і професійного становлення майбутнього психолога. При збільшенні тривалості навчання у студентів-психологів з низьким рівнем смисложиттєвих орієнтацій домінуючою стає мотивація отримання психологічних знань та диплому. Відтак, у першому випадку орієнтації формуються при оптимальній взаємовідповідності об'єктивної реальності освітнього середовища психологічного ВНЗ та смислової реальності суб'єкта навчання, а у другому – при домінуванні смислової реальності останнього.

На наступному етапі дослідження було складено психолого–педагогічну формувальну програму, спрямовану на усвідомлення власної внутрішньої позиції студентів–психологів, розвиток адекватної самооцінки, рефлексії, формування стійкої системи смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій; комунікативних навичок, творчих здібностей на основі всебічного вивчення та врахування індивідуально-психологічних особливостей та рівня особистісно-професійного розвитку, співвідношення об'єктивних та суб'єктивних умов.

В основу формувального експерименту була покладена комплексна програма «Смисложиттєві орієнтації майбутніх психологів», створена згідно із моделлю формування смисложиттєвих орієнтацій, що містить різноманітні змістовні, організаційні і технологічні заходи і складається з наступних блоків: а) орієнтаційний – мета, завдання, принципи, підходи, етапи формування смисложиттєвих орієнтацій; б) змістовний – ціннісний «простір», педагогічні умови; в) функціональний – виконання вправ, результат. Завдання програми були розподілені за модулями: 1) поняття і роль смисложиттєвих орієнтацій в психології; 2) проблема формування смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів; 3) формування уявлень про професійно важливі якості майбутньої професії у розрізі особистісного розвитку в професійній сфері.

Передбачалось, що шляхом цілеспрямованого навчання за спеціальною програмою можна сприяти формуванню у студентів-психологів відповідного рівня смисложиттєвих орієнтацій. Порівнювалися особливості актуалізації

смісложиттєвих орієнтацій студентів психологічного профілю у цілому та окремих її показників на констатувальному та формувальному етапах експерименту.

В формувальному експерименті брали участь 85 студентів першого курсу психологічного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серед респондентів першого курсу, які склали вибірку майбутніх психологів на етапі контрольного експерименту ($n = 85$) було відібрано: 1) групу з високим рівнем загального показника смісложиттєвих орієнтацій ($n = 22$) (контрольна група), які не були залучені до участі у програмі; 2) групу з низьким рівнем загального показника смісложиттєвих орієнтацій ($n = 22$) (експериментальна група), які були залучені до участі у програмі. В обох вибірках було проведено діагностичні зрізи – констатуючий і контрольний.

Після формувального навчання в експериментальній групі спостерігається помітне збільшення за всіма показниками смісложиттєвих орієнтацій – на 42% збільшився показник «Цілі», на 48% «Результат», на 50% «Процес», на 37% «локус контролю «Я», на 60% «локус контролю «Життя». Отримані дані свідчать про підвищення рівня саморозуміння у досліджуваних, усвідомлення і інтенсивне переживання ними осмисленості свого життя, життєвих і професійних цілей, формування образу «Я» як сильної особистості, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати життя відповідно до своїх цілей і уявлень про її смисл, що вказує на ефективність підібраних вправ саме для підвищення рівня зазначених показників. Отже, в цілому результати формувального експерименту підтвердили гіпотезу про оптимізацію формування смісложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів шляхом створення спеціальної програми розвивальних впливів, яка передбачає певну збалансованість внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (соціумних) передумов.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення проблеми формування смісложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів, що виявляється у визначенні її системних теоретико-концептуальних та структурно-функціональних засад як базису відображення її феноменологічних та психологічних залежностей та відповідних ним механізмів.

1. Теоретичні підходи до вивчення смісложиттєвих орієнтацій базуються на ідеях *сміслу* (система, що має когнітивно-афективну детермінацію, забезпечує функціонування самої особистості), *особистісного сміслу* (одиниця свідомості, яка визначає оптимальне співвідношення об'єктивного з суб'єктивним в житті індивіда), *системи цінностей* (поведінка та її конкретизація у життєвих взаємовідносинах), *життєвого стилю* (смісл життя), життєвих планів та стратегій (смісложиттєві орієнтації). Системне підпорядкування понять «смісл життя» та «смісложиттєві орієнтації» вказує на різнопорядковість їх способів здійснення як конкретизованого у змістовленні життєвого стилю у вигляді життєвих планів та стратегій. Смісложиттєві

орієнтації як основний елемент регулятивної системи особистості містять ознаки освоєння людиною світу і самої себе з огляду на відповідні ціннісні, етичні, моральні, культурні, духовні вартості у її життєдіяльності.

2. Концепція смисложиттєвих орієнтацій у контексті особистісно-діяльнісного підходу враховує її багатофакторність, що висуває вимоги до її системного розгляду, структурні елементи якої є результатом поступового руху психологічної думки у діахронічному аспекті, і слугують вказівкою на відповідні причинно-наслідкові залежності і, отже, на закономірності смисложиттєвих орієнтацій. В міру того, як рухалась теоретична думка, змістовне поле поняття «смысл» доповнювалось такими теоретичними конструктами, як: а) особистий смысл; б) потреби, цілі, мотив, цінності, смислові утворення, смислові орієнтації; в) смислова, установка, смисловий конструкт, смисловий зв'язок, смислова диспозиція, операційний смысл, смислотвірний мотив, основна життєва спрямованість, приватні смислові утворення, вербальний смысл; г) смислова сфера особистості, динамічна система смислових утворень, концепція смислової динаміки, смислова система саморегуляції; д) образ світу, багатовимірний світ людини, смислова сфера особистості, смислова реальність, смислова модель світу.

3. Формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів здійснюється за умов: а) наявності сформованих індивідуальних факторів (цінності, мотивація, рефлексивність, емпатія, рівень суб'єктивного контролю, рівень домагань, самоставлення, емоційна та професійна спрямованість); б) орієнтування на об'єктивні фактори (вимоги, цінності, норми та еталони, що містять професіограма, психограма, стандарти вищої професійної освіти); в) присутності професійно-важливих якостей (професійні цінності, знання, уміння, навички, образ професіонала, громадські моделі професій в описах кар'єри, портрети ідеальних фахівців у конкретній професійній галузі); г) якості умов навчально-професійної діяльності у вищому навчальному закладі (предметне, предметно-знакове, соціальне середовище).

Формування смисложиттєвих орієнтацій відбувається за допомогою впливів, серед яких найбільш системними є: а) спонукання студентів до дії з об'єктом через інструктаж про застосування способів, прийомів, правил тощо (прямий вплив); б) послідовний складний інструментальний вплив як екстеріоризація усталеної системи цілей, що складається з низки впливів на об'єкт (навчальні тексти, дидактичний матеріал, наочність) у навчальному процесі, котрі впливають на групу і через неї на студента (опосередкований вплив).

4. Психологічними механізмами формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів є: а) усвідомлення значущості матеріальних і духовних життєвих цінностей в образі світу (механізми ідентифікації та інтеріоризації); б) виникнення особистісних смислів як ціннісно-смислових орієнтирів, їх зміна в процесі життєдіяльності під впливом мотиваційної та діяльнісної сфери (механізм усвідомлення); в) індивідуалізація смислових орієнтацій (механізм рефлексії); г) локалізація орієнтування в просторово-часовій площині (механізм конкретизації смислообразів, смисложиттєвих перспектив); д) вибудовування

власної ціннісно-сміслової ієрархії, освоєння соціо-екзистенційних ролей (механізм співпідпорядкування Я-концепції у відповідності з регламентами, правилами, програмами, планами).

Серед найважливіших факторів, які впливають на особистісний розвиток майбутнього психолога, є предмети, засоби і результати діяльності, а також розумове і соціальне «визрівання», досконалість моральної та духовної свідомості, гармонійність системи ціннісних орієнтацій. Основним механізмом формування смисложиттєвих орієнтацій є вплив на складові Я-концепції студента шляхом співвіднесення досвіду власних досягнень із соціальними та професійними вимогами при ідентифікації із значущим іншим і програванні відповідних ролей.

5. Емпіричне дослідження формування смисложиттєвих орієнтацій має психодіагностичні методики, спрямовані на визначення таких показників, як термінальні, інструментальні і життєві цінності, емоційна спрямованість, суб'єктивний контроль, рефлексивність, мотиви, цілі, самоствавлення, емпатія, сукупність яких слугує описовою моделлю щодо встановлення їх психологічних особливостей у майбутніх психологів.

6. Формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів потребує уваги до відповідних їм концептуальних засад з урахуванням особистісно-діяльнісних вимог навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Процес формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів передбачає глибоке розуміння ними загальнолюдських і професійних цінностей, визначення цілей і завдань життєвого шляху за допомогою спеціально створеної програми, спрямованої на усвідомлення власної внутрішньої позиції, розвиток адекватної самооцінки, рефлексії, комунікативних навичок, творчих здібностей на основі всебічного вивчення та врахування індивідуально-психологічних особливостей та рівня особистісно-професійного розвитку, співвідношення об'єктивних та суб'єктивних умов.

7. Смисложиттєві орієнтації студентів-психологів формуються за умови оптимальної взаємовідповідності об'єктивної реальності освітнього середовища психологічного ВНЗ та смислової реальності суб'єкта навчання.

Ступінь сформованості смисложиттєвих орієнтацій є чинником професійного становлення особистості майбутнього психолога. Виявлено пряму залежність між рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій і орієнтацією на професійну самоактуалізацію.

8. Визначено, що особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів з високим та низьким рівнем сформованості полягають у наступному. У майбутніх психологів першого курсу з високим рівнем смисложиттєвих орієнтацій простежується оптимальна взаємовідповідність об'єктивної реальності освітнього середовища у психологічному вищому навчальному закладі та смислової реальності суб'єкта навчання, а з низьким рівнем – домінування смислової реальності суб'єкта навчання. У студентів-психологів другого курсу з високим та низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій простежується тенденція домінування смислової

реальності суб'єкта навчання. У студентів третього, четвертого та п'ятого курсів з високим рівнем простежується оптимальна взаємовідповідність об'єктивної реальності освітнього середовища у вищому навчальному закладі та смислової реальності суб'єкта навчання, а з низьким рівнем СЖО – домінування смислової реальності суб'єкта навчання.

9. Формування смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів є системою впливів на процес розвитку та становлення особистості та діяльності майбутнього фахівця за рахунок використання конструктивних можливостей університетського середовища.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів. Зокрема потребують відповідного вивчення питання про особливості реалізації смисложиттєвих орієнтацій психологів на етапі включення в реальну фахову діяльність. У контексті психології особистості важливими можуть стати дослідження впливу уявлення про перспективу особистісного зростання у професії. На дослідницьку увагу заслуговує також питання про знаходження свого місця у соціальній та професійній спільноті.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Варє І. С. Категорія смислу у філософській та психологічній літературі / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – № 7–8. – Одеса, 2014. – С. 106–112.

2. Варє І. С. Смысл як провідний суб'єктивний елемент у структурі свідомості / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – № 9–10. – Одеса, 2014. – С. 73–81.

3. Варє І.С. Проблематика смисложиттєвих орієнтацій у діахронічному аспекті / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – № 11–12. – Одеса, 2014. – С. 21 –28.

4. Варє І. С. Смысловиттєві орієнтації як суб'єктивна регулятивна система життєдіяльності особистості. Теоретична модель смисловиттєвих орієнтацій / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – № 1. – Одеса, 2015. – С. 105–113.

5. Варє І. С. Діалектична природа смисловиттєвих орієнтацій особистості, їх розвиток та формування / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – № 4. – Одеса, 2015. – С. 67–73.

6. Варє І. С. Психологічний аналіз взаємозв'язку між смисловиттєвими орієнтаціями і особистісними цінностями майбутніх психологів / І. С. Варє // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Т. 2. – № 2. – С. 21–25.

7. Варє І. С. Психологічний аналіз взаємозв'язку між смисложиттєвими орієнтаціями і емоційною спрямованістю майбутніх психологів / І. С. Варє // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Одеса: «Астропринт», 2016. – Т. 21. – № 1 (39). – С. 58–68.

8. Варє І. С. Самоотношение студентов-психологов с разной степенью сформированности смысложизненных ориентаций / И. С. Варє // Наука і освіта. – 2016. – № 7. – С. 44–51.

*Статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку,
з якого підготовлено дисертацію, або у виданнях України, що включені
до міжнародних наукометричних баз:*

9. Варє І. С. Формирование смысложизненных ориентаций у студентов-психологов в процессе их профессионализации в условиях высшего учебного заведения / И. С. Варє // Science and education a new dimension. – 2016. – Pedagogy and Psychology. – IV (40). – Issue 81. – С. 103–106.

10. Варє І. С. Личностные ценности будущих психологов в контексте их эмоциональной направленности / И. С. Варє // Science and education a new dimension. – 2016. – Pedagogy and Psychology. – 3 (37), – Issue: 75. – С. 100–103.

11. Варє І. С. Жизненные ценности студентов-психологов с высокой и с низкой степенью сформированности смысложизненных ориентаций / И. С. Варє // Науковий огляд. – 2016. – № 5 (26) – С. 99–109.

12. Варє І. С. Субъективный контроль будущих психологов с высокой и низкой степенью сформированности смысложизненных ориентаций / И. С. Варє // Науковий огляд. – 2016. – № 6 (27) – С. 71–79.

Публікації в інших наукових виданнях:

13. Варє І. С. Смисложиттєві орієнтації особистості – динамічний компонент смислової сфери / І. С. Варє: зб. матеріалів III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю [«Особистість у сучасному світі»], (Київ, 20-22 листопада 2014 р.). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – С. 48–52.

14. Варє І. С. Специфика взаимосвязи между смысложизненными ориентациями и способностью к эмпатии будущих психологов / И.С. Варє : зб. матеріалів наук.-практ. конф. [«Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті»], (Харків, 10-11 червня 2016 р.) – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 91–95.

15. Варє І. С. Психологические особенности взаимосвязи между смысложизненными ориентациями и рефлексивностью будущих психологов / И.С. Варє: зб. матеріалів наук.-практ. конф. [«Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук»], (Польща, м. Кельце, 28-30 червня 2016 р.) – Кельце: Holy Cross University, 2016. – С. 88–91.

16. Варє І. С. Мотивации обучения в вузе будущих психологов с разным уровнем сформированности смысложизненных ориентаций / И. С. Варє: зб. матеріалів наук.-практ. конф. [«Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні»], (26-27 серпня 2016 р.). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 13–17.

АНОТАЦІЇ

Варе І. С. Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2017.

В дисертації наведено результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів. У роботі уточнено та конкретизовано психологічний зміст понять «смисложиттєві орієнтації», «смысл», «особистісний смысл».

Наведено теоретичні моделі щодо формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів та основні критерії суб'єктивної регулятивної системи життєдіяльності особистості (рівень сформованості та зрілості смисложиттєвої сфери особистості). Обґрунтовано положення про смисложиттєві орієнтації як аксіологічне явище у структурі індивідуальної свідомості та аргументовано можливість визначення його шляхом звернення до суб'єктивних ознак діяча. Схарактеризовано комплекс методик для визначення ознак формування смисложиттєвих орієнтацій у майбутніх психологів.

Встановлено, що смисложиттєві орієнтації студентів-психологів формуються за умови оптимальної взаємовідповідності об'єктивної реальності освітнього середовища психологічного вищого навчального закладу та смислової реальності суб'єкта навчання, а ступінь сформованості смисложиттєвих орієнтацій є чинником професійного становлення особистості майбутнього психолога. Виявлено пряму залежність між рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій і орієнтацією на професійну самоактуалізацію.

Запропоновано і апробовано психолого-педагогічну формувальну трьохмодульну програму, спрямовану на усвідомлення майбутніми психологами власної внутрішньої позиції, розвиток адекватної самооцінки, рефлексії, комунікативних навичок, творчих здібностей на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей та рівня особистісно-професійного розвитку, співвідношення об'єктивних та суб'єктивних умов.

Ключові слова: особистість майбутнього психолога, смысл, смисложиттєві орієнтації, професіоналізація, цінності.

Варе І. С. Особенности формирования смысложизненных ориентаций будущих психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2017.

В диссертации приведены результаты теоретико-эмпирического исследования особенностей формирования смысложизненных ориентаций будущих психологов, направленного на изучение феномена смысложизненных ориентаций, его признаков и структурных элементов, а также на определение

психологических факторов и особенностей их формирования у будущих психологов.

Смысложизненные ориентации рассматриваются как: 1) сложные психологические образования, вызванные жизненными взаимоотношениями между людьми; 2) детерминанты направления и границ самореализации; 3) следствие (результат) определения жизненных целей согласно соответствующей системе ценностей, связанных с идеей самореализации, конкретизирующейся в жизненных планах и стратегиях. Смысложизненные ориентации как целостная многоуровневая психологическая система избирательных связей имеют следующие структурные компоненты: 1) осмысленность жизни; 2) эмоциональная насыщенность жизни (процесс); 3) определенность будущего (цель); 4) удовлетворенность самореализацией (результат); 5) вера в управляемость жизни (локус контроля-Жизнь); 6) способность управлять событиями собственной жизни или локус контроля-Я.

Совокупность смысложизненных ориентаций личности структурирует сознание и интегрирует мотивационно-ценностные, когнитивно-рефлексивные, поведенчески-деятельностные составляющие смысложизненных конструктов, обеспечивая относительно устойчивую направленность жизненного пути. Ориентиры человека в процессе жизни являются вектором, задающим направление к поиску смысла жизни и к становлению личности.

Формирование смысложизненных ориентаций будущих психологов осуществляется в условиях: а) наличия сформированных индивидуальных факторов (ценности, мотивация, рефлексивность, эмпатия, уровень субъективного контроля, уровень притязаний, самоотношение, эмоциональная и профессиональная направленность) б) ориентирование на объективные факторы (требования, ценности, нормы и стандарты, содержащиеся в профессиограмме, психограмме, стандарты высшего профессионального образования); в) наличия профессионально-важных качеств (профессиональные ценности, знания, умения, навыки, образ профессионала, общественные модели профессий в описаниях карьеры, портреты идеальных специалистов в конкретной профессиональной области) г) качества учебно-профессиональной деятельности в вузе (предметная, предметно-знаковая, социальная среда).

Установлено, что смысложизненные ориентации студентов-психологов формируются при оптимальном соответствии объективной реальности образовательной среды психологического вуза и смысловой реальности субъекта обучения, а степень сформированности смысложизненных ориентаций является фактором профессионального становления личности будущего психолога. Выявлена прямая зависимость между уровнем сформированности смысложизненных ориентаций и ориентацией на профессиональную самоактуализацию.

В работе предложена апробированная психолого-педагогическая трёхмодульная формирующая программа, направленная на осознание будущими психологами собственной внутренней позиции, развитие адекватной самооценки, рефлексии, коммуникативных навыков, творческих способностей на основе всестороннего изучения и учета индивидуально-психологических

особенностей, уровня личностно-профессионального развития и соотношения объективных и субъективных условий.

Ключевые слова: личность будущего психолога, смысл, смысложизненные ориентации, профессионализация, ценности.

Vare I. S Features of formation of life orientations of the future psychologists. – Manuscript.

The thesis for the Psychology candidate's degree, speciality 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odesa, 2017.

The thesis presents the results of theoretical and empirical studies of the formation of life orientations of future psychologists. The paper clarified and specified the content of the psychological concepts of «life orientation», «meaning», «personal sense».

The theoretical model for the formation of life orientations of the future psychologists and the main criteria of the subjective personality regulatory system of life (formation and maturity level of the meaning of life sphere of the individual); justified by the situation on the meaning of life orientations as axiological phenomenon in the structure of individual consciousness and the ability to determine its arguments by referring to the figure of subjective symptoms. It builds a set of techniques that allows to determine the peculiarities of life orientations of future psychologists.

The study found that the meaning of life orientation of psychology students formed at the optimum mutual correspondence between objective reality of the educational environment of universities and psychological sense of reality the subject of training and the degree of formation of life orientations is a factor of professional formation of the person of the future psychologist. A direct relationship between the level of development of life orientations and focus on professional self-actualization.

Proposed and tested psychological-pedagogical the formative program aimed at the realization of its own internal position of the future psychologists develop adequate self-reflection, communication skills, creative abilities based on a comprehensive study and consideration of individual psychological characteristics and the level of personal and professional development, the ratio of objective and subjective conditions.

Key words: personality of the future psychologist, sense, the meaning of life orientation, professionalization, values.